

УДК 159.92

Шелег Т. В.,

викладач англійської мови
кафедри іноземних мов,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
E-mail: tsheleg@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

За результатами емпіричного дослідження виокремлено чинники життєтворчості молодших школярів: креативність, що містить образну оригінальність, супротив замиканню, абстрактність назви, розробленість, швидкість та загальну креативність; наполегливість, яка зумовлена високою тривожністю і бажанням уникнути можливих стресових ситуацій та невдач, що проявляється у використанні таких механізмів психологічного захисту як: формування реакції (прагнення вести себе правильно, належно до ситуації, схильність до моралізаторства), компенсація (орієнтація на подолання труднощів, корегування власних недоліків тощо) та тривожність (схильність дитини до надмірного хвилювання, в ситуаціях, які на її думку, носять загрозливий характер), низьке заперечення (тяжке сприймання критики на власну адресу, небажання бути в центрі уваги) та заміщення (несхильність дитини до прояву агресії щодо іншого задля витіснення злості та до руйнівних дій у стані гніву); самостійність, пов'язана з високою самооцінкою, несвідомим використанням механізму інтелектуалізації, компенсації і низькою регресією; боязливість, яка зумовлена низькою самооцінкою, схильністю до ризику та використанням механізмів проєкції і витіснення.

За допомогою кластерного аналізу було виділено типи поведінки дітей молодшого шкільного віку за критерієм чинників життєтворчості: креативності, адаптованості, що проявляється у механізмах психологічного захисту та копінг-стратегіях, тривожності, схильності до ризику, емоційній стійкості, як компонентів життєтворчості. Це такі типи: істероїдний (демонстративний), стриманий (поміркований) та боягузливий (невпевнений).

В результаті емпіричного дослідження було виявлено, що на креативність дітей молодшого шкільного віку впливає висока самооцінка,

копінги, які вони використовують під час вирішення проблемних ситуацій, захисні механізми компенсація та емоційна стійкість.

Ключові слова: чинники, розвиток, життєтворчість, креативність, творчість, захисні механізми, типи поведінки.

Актуальність проблеми дослідження. Самореалізація особистості, успішний її розвиток і становлення в соціальному середовищі залежить від усвідомлення себе як активного суб'єкта власної життєтворчості, із власними життєвими стратегіями, проявом соціальної активності, конкурентоспроможності, творчої продуктивності тощо.

Актуальність роботи пов'язана із глобальними змінами сьогодення в різних сферах суспільного життя, які ставлять нові вимоги до особистості, зокрема, здатності до творчого мислення та усвідомленого підходу в організації власного буття. У зв'язку з цим у сучасній психології особливої актуальності набуває дослідження феномену життєтворчості як цілісного та гармонійного розкриття самобутнього потенціалу людини у всіх напрямках.

Особливо важливою ця проблема постає у напрямку діагностики чинників життєтворчості на ранніх етапах розвитку особистості. Адже, до цього вона вивчалася науковцями виключно в осіб дорослого віку.

Теоретичні засади, з яких виходить автор при організації дослідження. При організації власного емпіричного дослідження за основу було взято напрацювання з зазначеної тематики таких вчених як: Л. Анциферова, І. Єрмаков, О. Крижанівська, В. Петровський, Л. Сохань, Т. Титаренко, В. Ямницький, Л. Яновська та ін. [1; 3; 4; 7; 8; 12; 13]. Спостерігається єдність в позиціях дослідників, які зазначають про значущість психологічної та соціальної зрілості особистості, її відповідальності та активності стосовно організації власного життя. Сама життєдіяльність припускає наявність процесу творення – творчості, життєтворчості [13, с. 17].

Зокрема, побудова емпіричного дослідження базувалася на напрацюваннях В. Ямницького, який виокремив такі психологічні чинники життєтворчої активності особистості в дорослому віці (внутрішні та зовнішні). Серед базових внутрішніх психологічних чинників він виокремлює: адаптацію, рефлексію, творчість та пізнання. Зовнішні психологічні чинники відображаються в організаційних умовах і побудові середовища спрямованого психологічного впливу [12, с. 30].

Мета статті – визначити психологічні чинники життєтворчості у молодших школярів.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс методів емпіричного дослідження, зокрема такі психодіагностичні методики як: тест креативності П. Торренса [9]; методика дослідження самооцінки «Сходинки» (В. Щур) [2]; опитувальник Р. Кеттела [6, с. 240]; «методика оцінки дитячих захисних механізмів» О. Чумакової [10]; опитувальник копінг-стратегій (І. Нікольська, Р. Грановська) [5].

Вибірка. У дослідженні взяло участь 128 дітей молодшого шкільного віку. З них 72 хлопці та 56 дівчат віком 8–9 років, які є учнями 3–4 класів Черкаської міської гімназії № 9.

Результати дослідження. Для виокремлення чинників життєтворчості молодших школярів шляхом узагальнення та поєднання уже існуючих чинників, запропонованих різними науковцями (А. Колеснікова, Н. Полетаєва, Т. Титаренко, В. Ямницький та ін.) [8; 12], використовувався факторний аналіз та множинний регресійний аналіз.

Аналіз адекватності факторної моделі обраних змінних (методики, шкали яких використовувалися, описано нижче) за допомогою критерію сферичності Бартлета і міри вибіркової адекватності Кайзера-Маєра-Олкіна (КМО) підтвердив можливість і доцільність подальшого використання факторного аналізу. Адже критерій Бартлета ($p < 0,001$) та КМО (0,597) є достатніми обґрунтуванням для його використання.

У результаті застосування факторного аналізу методом головних компонентів з облімін-обертанням за методиками діагностики: «Оцінка дитячих захисних механізмів» (О. Чумакової); опитувальника Р. Кеттела; тесту самооцінки «Сходинки»; тесту креативності П. Торренса, визначено чотири фактори, які пояснюють 65 % сумісної дисперсії (див. табл. 1).

Перший фактор розкриває 26 % сумісної дисперсії. Він містить шість шкал: загальну креативність, образну оригінальність, супротив замиканню, абстрактність назви, розробленість та швидкість. До нього входять всі показники креативності, тож, цей фактор ми позначили як «Креативність».

Другий фактор (18 % сумісної дисперсії) містить такі компоненти як: механізм психологічного захисту – формування реакції, що виявляється у прагненні поводити себе правильно, належно до ситуації, схильності до моралізаторства; заміщення (–,720), що виражається у нехильності дитини до прояву агресії щодо іншого задля витіснення злості та до руйнівних дій у стані гніву; заперечення (–,644), а саме тяжке сприймання критики на власну адресу, небажання бути в центрі уваги; компенсація – орієнтація на подолання труднощів, вирішення проблем, коригування власних недоліків, прагнення справити гарне враження на оточуючих та тривожність, що виявляється у схильності дитини

Таблиця 1

Факторні навантаження показників дослідження чинників життєтворчості молодших школярів

№	Назва фактора	Шкали	% дисперсії
1	Креативність	Загальна креативність (,957) Образна оригінальність (,859) Супротив замиканню (,792) Абстрактність назви (,777) Розробленість (,750) Швидкість (,725)	26
2	Наполегливість	Формування реакції (,850) Заміщення (-,720) Заперечення (-,644) Компенсація (,611) Тривожність (,565)	18
3	Самостійність	Регресія (-,751) Інтелектуалізація (,656) Компенсація (,579) Самооцінка (,469)	13
4	Боязливість (невпевненість)	Витіснення (,608) Проекція (,604) Схильність до ризику (-,567) Самооцінка (-,448)	8

до надмірного хвилювання, в ситуаціях, які, на її думку, носять загрозливий характер. З урахуванням зазначених характеристик цей фактор ми позначили «Наполегливість», що зумовлена високим рівнем тривожності дитини та прагненням уникнути можливих невдач і стресових ситуацій.

Третій фактор (13 % сумісної дисперсії) поєднує регресію (-,751), що виражається у самостійності, незалежності від дорослих; інтелектуалізацію, яка виявляється у не притаманній дитячому віку розсудливості, емоційній стриманості, логічності; компенсацію, тобто прагнення докласти максимум зусиль задля подолання труднощів, та самооцінку. Цей фактор отримав назву «Самостійність», що пов'язана із високою самооцінкою дитини.

Четвертий фактор пояснює 8 % сумісної дисперсії. Він включає витіснення, що виражається в уникненні проблемних ситуацій та пов'язаних із ними стимулів; проекцію, що виявляється в підозрілості, ворожості, образливості та ревнивості, особливо до осіб, які в чомусь переважають дитину; несхильність до ризику, що виявляється в постійній напруженості, та низьку самооцінку. Цей фактор

одержав назву – «Боязливість» (невпевненість), що зумовлена низькою самооцінкою.

Отже, за результатами факторного аналізу виокремлено чотири психологічні чинники життєтворчості дітей молодшого шкільного віку: креативність, наполегливість, самостійність та боязливість.

Досліджувані чинники життєтворчості молодших школярів помірно корелюють між собою. Таким чином, їх можна об'єднати у сталі профілі – групувати (кластеризувати) досліджуваних за схожими характеристиками. Для цього використано кластерний аналіз ієрархічним методом.

У результаті визначено три кластери. Проаналізуємо характеристики кластерів у такому порядку: особливості використання механізмів психологічного захисту; особистісні характеристики дітей.

Кластер 1 (19 % дітей) – істероїдний (демонстративний) тип. Діти цього кластеру мають нижній рівень високого показника інтенсивності психологічного захисту – заперечення (5,33), компенсації (5,33), соціально-нормативні показники таких механізмів захисту як: витіснення (4,33), проєкція (4,33), формування реакції (4,25), заміщення (3,58), низький показник інтенсивності регресії (1,17) та високий рівень вираженості механізму інтелектуалізації (6,33).

У дітей цього типу найнижча, порівняно з іншими, емоційна стійкість (4,0) та тривожність (5,17). Схильність до ризику знаходиться на високому рівні (5,98). Також, найвищими, порівняно з іншими групами (кластерами), є показники: самооцінки (7,58), образної оригінальності (65,45), швидкості (63,84), розробленості (55,9), абстрактності назви (56,8), супротиву замикання (59,4). Загальний рівень креативності у дітей цього кластеру найвищий (60,3).

Діти цього кластеру активні, допитливі, виявляють інтерес до різних видів активної діяльності, особливо групових занять – футбол, волейбол, непосидючі, у новій для себе ситуації тримаються впевнено та намагаються привернути до себе увагу оточуючих. Молодші школярі цього типу урівноважують свої емоції через такі копінг-механізми: бігаю, дражню кого-небудь, борюся (примітно, що більшість хлопців займаються у секціях боротьби, боксу, східних єдиноборств), катаюся на велосипеді тощо. Тобто, здебільшого використовують активні форми подолання труднощів.

Кластер 2 (45 % дітей) – стриманий (поміrkований) тип. У молодших школярів цього типу на межі середнього (соціально-нормативного) та високого рівнів інтенсивності виражені показники психологічного захисту – інтелектуалізація (5,62), формування реакції (5,59), на соціально-нормативному рівні знаходяться: заперечення (4,21),

витіснення (3,86), компенсація (4,93), проекція (3,41), механізм регресії знаходиться на межі соціально-нормативного та низького рівнів (2,34) та найменш інтенсивно виражений у цьому кластері механізм заміщення (1,79).

Діти схильні до ризикової поведінки (5,41). Загалом результати за цією шкалою у дітей як цієї групи, так і інших знаходяться на середньому рівні вираженості (в межах норми). На середньому рівні прояву, порівняно із іншими двома групами, у дітей цього кластеру знаходяться тривожність (5,28), самооцінка (5,10). Щодо креативності та її показників, виявлено, що тут домінує також середній, порівняно з іншими, рівень оригінальності (56,3), швидкості (47,3), розробленості (46,9), абстрактності назви (49,9), супротиву замиканню (53,7). Загальний рівень креативності (50,8) також є середнім, порівняно з іншими.

Діти цього типу відповідальні, для них важлива думка оточуючих, прагнуть справляти гарне враження. Серед копінг-стратегій найчастіше у емоційно-критичних ситуаціях обирають більш пасивні форми поведінки: «малюю, пишу, читаю», «обіймаю, притискаю», «мрію, гуляю, бігаю», дивлюся телевизор, слухаю музику тощо.

Кластер 3 (36 % дітей) – боягузливий (невпевнений) тип. Діти, віднесені до цього кластеру, найменше, порівняно з двома попередніми, схильні використовувати інтелектуалізацію, як механізм психологічного захисту. Однак, показник його середнього значення межує з високим (5,17), адже саме цей механізм захисту за результатами емпіричного дослідження виявився найбільш інтенсивно вираженим у дітей молодшого шкільного віку. Заперечення (4,74), витіснення (4,52), компенсація (4,61), проекція (3,74), формування реакції (4,87) знаходяться на середньому (соціально-нормативному) рівні вираженості та низьку інтенсивність вираженості виявлено за механізмом регресії (2,22) і заміщення (2,43).

Діти в цьому кластері мають найнижчий показник схильності до ризику (4,30) та найвищий показник тривожності (6,61), адекватну самооцінку (4,74), однак її показник значуще нижчий порівняно з двома попередніми.

Показник креативності у цій групі дітей є значущо нижчими порівняно із двома попередніми групами ($p < 0,05$). Оригінальність (41,66), швидкість (40,08), абстрактність назви (44,06) знаходяться на нижній межі середнього рівня, що відповідає 40 Т-балам. Показник образної розробленості (39,15) та супротиву замиканню (37,01) знаходиться на низькому рівні вираженості.

Це переважно діти, у сім'ях яких домінує гіперопіка. У цій групі спостерігається несамостійність та залежність від дорослих, для них

надзвичайно важливою є думка оточуючих (учителів, друзів тощо), високий рівень тривожності (страх отримати погану оцінку, втратити друга, стати об'єктом насмішок, розгнівати батьків чи учителя). Діти цього типу займаються спокійними видами діяльності – handmade, малювання, шахмати, робототехніка тощо. У ситуації стресу схильні плакати, сумувати, гратися, дивитися телевізор, мріяти або ж заїдати проблему.

У зв'язку з відсутністю методичного інструментарію, який дозволив би чітко дослідити життєтворчість дітей молодшого шкільного віку, ми обрали креативність, як один із головних чинників життєтворчості особистості для визначення чинників, які найбільшою мірою впливають на цю змінну. Для задоволення цієї мети було використано множинний регресійний аналіз (МРА), що дозволив встановити зв'язки між залежною змінною (однією) та незалежними (декількома) змінними.

Залежною змінною (З. З.) визначено креативність.

До незалежних змінних (Н. З.) віднесли: механізми психологічного захисту (заперечення, витіснення, регресія, компенсація, проєкція, заміщення, інтелектуалізація, формування реакції); копінг-стратегії, які використовують діти та які вважають дієвими; емоційну стійкість, тривожність; схильність до ризику та самооцінку.

Покроковий метод підтвердив доцільність використання моделі, яка включає такі змінні: самооцінка, копінги, які використовують діти, емоційна стійкість, компенсація, адже показник «R-квадрат» = 0,574. Це свідчить про те, що ймовірність прогнозу регресійного аналізу креативності правильна на 57 %. Після перевірки якості регресійної моделі виявлено, що залежна змінна – креативність – корелює із цією моделлю на 75 %, адже $R=0,758$ (показник кореляції). Критерій Дурбіна-Уотсона знаходиться в межах норми (2,042) та свідчить про відсутність автокореляції, що є важливим показником для проведення множинного регресійного аналізу.

Таким чином отримано рівняння регресії для залежної змінної, яке має наступний вигляд:

$$Y = 29.143 + 1.390(d) + 1.501(t) + 1.002(c3) + 0.809(c6) + e.,$$

де «Y» – креативність, «d» – самооцінка, «t» – допінги, які діти використовують при вирішенні проблемних ситуацій, «c3» – компенсація, як захисний механізм психіки, «c6» – емоційна стійкість, «e» – залишок між значеннями передбачення моделі.

Це свідчить про те, що на креативність дітей молодшого шкільного віку впливає висока самооцінка, копінги, які діти використовують під час вирішення проблемних ситуацій, захисний механізм

компенсації, емоційна стійкість. Регресійна модель є статистично значущою ($p \leq 0,05$).

Отримані результати в ході множинного регресійного аналізу підтверджуються і даними факторного аналізу, адже два із чинників креативності, такі як: висока самооцінка дітей та використання механізму психологічно захисту компенсації входять до другого та третього факторів (чинників) життєтворчості молодших школярів, які отримали назви: наполегливість та самостійність.

Висновки. Узагальнено та визначено чотири психологічні чинники життєтворчості дітей молодшого шкільного віку: креативність, що містить образну оригінальність, супротив замиканню, абстрактність назви, розробленість, швидкість та загальну креативність; наполегливість, яка зумовлена високою тривожністю і бажанням уникнути можливих стресових ситуацій та невдач, що виявляється у використанні таких механізмів психологічного захисту як: формування реакції, компенсація, низьке заперечення та заміщення; самостійність, що пов'язана з високою самооцінкою, несвідомим використання механізму інтелектуалізації, компенсації і низькою регресією та боязливості, яка зумовлена низькою самооцінкою, схильністю до ризику та використанням механізмів проекції і витіснення.

Перспективним напрямком подальших досліджень може бути визначення та аналіз чинників життєтворчості у осіб різного віку.

Список використаних джерел

1. Анцыферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование жизненных ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. – № 1. – С. 3–16.
2. Возрастная психология: учеб. пособие для высш. учеб. заведений; [Под ред. В. Е. Клочко]. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 264 с.
3. Єрмакова І. Педагогіка життєтворчості / І. Єрмакова // Школа життєтворчості особистості: наук.-метод. зб.; [під ред. В. М. Доній, Г. М. Несен, І. Г. Єрмакова та ін.]. – К., 1995. – С. 3–10.
4. Крыжановская Е. С. Культуросообразная среда обучения студентов педагогического колледжа как фактор жизнетворчества личности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е. С. Крыжановская. – Иркутск, 2003. – 178 с.
5. Никольская И. М. Психологическая защита у детей / И. М. Никольская, Р. М. Грановская. – СПб.: Речь, 2001. – 359 с.
6. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2011. – 672 с.
7. Сохань Л. В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий / Л. В. Сохань. – К.: Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2010. – 576 с.

8. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: навч. посіб. / Т. М. Титаренко, Т. О. Ларіна. – К.: Марич, 2009. – 76 с.

9. Туник Е. Е. Диагностика креативности тест Е. Торренса: методическое руководство / Е. Е. Туник. – СПб.: Иматон, 1998. – 171 с.

10. Чумакова Е. В. Психологическая защита личности в системе детско-родительского взаимодействия: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11 / Е. В. Чумакова. – СПб.: СПбГУ. 1999. – 184 с.

11. Шелег Т. В. Психологічні умови розвитку життєтворчості дітей молодшого шкільного віку / Т. В. Шелег // Український психологічний журнал. – 2018. – № 2 (8). – С. 147–162.

12. Ямницький В. М. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці: дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07 / В. М. Ямницький. – К., 2005. – 479 с.

13. Яновська Л. В. Динаміка здатності до життєтворчості особистості у дорослому віці: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. В. Яновська. – О., 2006. – 234 с.

References transliterated

1. Ancyferova L. Y. Lychnost' v trudnyh zhyznennyh uslovyjah: pereosmyslyvanje, preobrazovanje zhyznennyh situacyj u psyhologycheskaja zashhyta / L. Y. Ancyfyrova // Psyhologycheskij zhurnal. – 1994. – T. 15. – № 1. – S. 3–16.

2. Vozrastnaja psyhologyya: ucheb. posobje dlja vyssh. ucheb. zavedeniy; [Pod red. V. E. Klochko]. – M.: Yzd-vo VLADOS-PRESS, 2003. – 264 s.

3. Jermakova I. Pedagogika zhyttjetvorchosti / I. Jermakova // Shkola zhyttjetvorchosti osobystosti: nauk.-metod. zb.; [pid red. V. M. Donij, G. M. Nesen, I. G. Jermakova ta in.]. – K., 1995. – S. 3–10.

4. Kryzhanovskaja E. S. Kul'turosoobraznaja sreda obuchenija studentov pedagogicheskogo kolledzha kak faktor zhyznetvorchestva lychnosty: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / E. S. Kryzhanovskaja. – Yrkutsk, 2003. – 178 s.

5. Nykol'skaja Y. M. Psyhologycheskaja zashhyta u detej / Y. M. Nykol'skaja, R. M. Granovskaja. – SPb.: Rech', 2001. – 359 s.

6. Rajgorodskij D. Ja. Praktycheskaja psyhodyagnostyka. Metodyky u testy: uchebnoe posobyje / D. Ja. Rajgorodskij. – Samara: Yzdatel'skij Dom «BAHRAH-M», 2011. – 672 s.

7. Sohan' L. V. Yskusstvo zhyznetvorchestva. Prednaznachenye. Zhyznetvorchestvo. Sud'ba: socyologycheskye ocherky, socyal'no-psyhologycheskye asse, ynterv'ju, glos-saryj / L. V. Sohan'. – K.: Yzdatel'skij Dom Dmytryja Burago, 2010. – 576 s.

8. Tytarenko T. M. Zhyttjestijkist' osobystosti: social'na neobhidnist' ta bezpeka: navch. posib. / T. M. Tytarenko, T. O. Larina. – K.: Marych, 2009. – 76 s.

9. Tunyk E. E. Dyagnostyka kreatyvnostry test E. Torrensa: metodycheskoe rukovodstvo / E. E. Tunyk. – SPb.: Ymaton, 1998. – 171 s.

10. Chumakova E. V. Psyhologycheskaja zashhyta lychnosty v systeme detsko-rodyytel'skogo vzaymodejstvyja: dys. ... kand. psyhol. nauk: 19.00.11 / E. V. Chumakova. – SPb.: SPbGU. 1999. – 184 s.

11. Sheleg T. V. Psychologichni umovy rozvytku zhyttjetvorchosti ditej molodshogo shkil'nogo viku / T. V. Sheleg // Ukrai'ns'kyj psykologichnyj zhurnal. – 2018. – № 2 (8). – S. 147–162.

12. Jamnyc'kyj V. M. Psychologichni chynnyky rozvytku zhyttjetvorchoi' aktyvnosti osobystosti v dorosloму vici: dys. ... dokt. psihol. nauk: 19.00.07 / V. M. Jamnyc'kyj. – K., 2005. – 479 s.

13. Janovs'ka L. V. Dynamika zdatnosti do zhyttjetvorchosti osobystosti u dorosloму vici: dys. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / L. V. Janovs'ka. – O., 2006. – 234 s.

A b s t r a c t

Sheleh T. V.,
English Language teacher,
Foreign Languages Department,
Bohdan Khmelnytskyi National
University of Cherkasy
E-mail: tsheleg@ukr.net

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF LIFE-CREATIVITY DEVELOPMENT BY JUNIOR SCHOOLCHILDREN

According to the empirical research results, the factors of the life-creativity of junior schoolchildren have been identified: creativity containing imaginative originality, resistance to blocking, abstractness of names, elaboration, speed and overall creativity; persistence due to high anxiety and the desire to avoid possible stress situations and failures, which manifests itself in the use of such mechanisms of psychological protection as: reaction formation (the desire to behave correctly, in accordance with a situation, the tendency to moralize), compensation (orientation to overcoming difficulties, correction own disadvantages, etc.) and anxiety (the tendency to excessive excitement in situations having a threatening nature from a child's point of view), a low objection threshold (deep perception of criticism, reluctance to be in a spotlight) and substitution (absence of propensity for aggression toward others to substitute anger and absence of destructive actions in an anger state); autonomy associated with high self-esteem, unconscious use of the intellectualization and compensation mechanisms and low regression; anxiety due to low self-esteem, risk appetite and use of the projection and displacement mechanisms.

The performed cluster analysis has distinguished the types of junior schoolchildren behaviour according to the criterion of the following life-creativity factors: creativity, adaptability, manifested in psychological defence mechanisms and coping strategies, anxiety, risk appetite, emotional stability.

These are the following types: hysterical (demonstrative), restrained (moderate) and cowardly (uncertain).

The empirical research results have shown that the creativity of junior schoolchildren is influenced by high self-esteem, coping strategies, used in problem situation solving, protective mechanisms of compensation and emotional stability.

Key words: *factors, development, life-creativity, creativity, protective mechanisms, behavioural types.*

Отримано – 14 вересня 2018 Рецензовано – 21 вересня 2018 Прийнято – 30 вересня 2018

Received – September 14, 2018 Revision – September 21, 2018 Accepted – September 30, 2018